

الیباعو سیج و استفاد المبتدی، عربی بخط نستعلیق
بلا صحافت، اندازہ ۱۳ سطور فی صحہ،

کتابِ قلمی

559

558

احوال الاول ابواب عجیب

تذکرۃ اللہ

مصنف لعل محمد ولی

١

558-MS

بسم الله الرحمن الرحيم

قال الشيخ الامام العلامة افضل المتاخرين قدوة الحكماء الراسخين اثير الدين
الابهري طيب الله ثراه وجعل الجنة مثواه نحمد الله على توفيقه ونسأله هداية
طريقه ونصلي على محمد وصحبه وعترته اما بعد فهذه رسالة في المنطق اوردنا
فيها ما يجب استحضاره لمن يبتدي في شيء من العلوم مستعينا بالله انه مفيض
الخير والجود ايساغوجي اللفظ الدال بالوضع يدل على تمام ما وضع له بالمطابقة
وعلى جزئه بالتضمن ان كان له جزء وعلى ما يلازمه في الذهن بالالتزام
كالانسان فانه يدل على الحيوان الناطق بالمطابقة وعلى احدهما بالتضمن و

اي اللفظ الدال

على

وعلى فان العلم وضعه الكناية بالالتزام ثم اللفظ اما مفرد وهو الذي لا يراد
بالجزء منه دلالة على جزء المعنى كالانسان واما مؤلف وهو الذي
لا يكون كذلك كقولك رامي الحجارة والمفرد اما كلي وهو الذي لا يمنع
نفس تصور مفهومه عن وقوع الشركة كالانسان واما جزئي وهو الذي
يمنع نفس تصور مفهومه عن وقوع الشركة فيه كزيد وعمرو والكلي اما ذاتي
وهو الذي يدخل في تحت حقيقة جزئياته كالحيوان بالنسبة الى الانسان و
الفرس واما عرضي وهو الذي بخلافه كالضاحك بالنسبة الى الانسان و
الذاتي اما مقول في جواب ما هو بحسب الشركة المحضة كالحيوان بالنسبة الى
الانسان والفرس وهو الجنس ويرسم بانه كلي مقول على كثيرين مختلفين
بالحقائق في جواب ما هو واما مقول في جواب ما هو بحسب الشركة والخصوصية معا
كالانسان بالنسبة الى زيد وعمرو وهو النوع ويرسم بانه كلي مقول على
كثيرين مختلفين بالعدد دون الحقيقة في جواب ما هو واما غير مقول في جواب ما هو
بل مقول في اي شيء هو في ذاته وهو الذي يميز الشيء عما يشاركه في الجنس كالناطق

جواب ٤

بالنسبة الى الانسان وهو الفصل ويرسم بانه كلي يقال على الشيء في جواب
اي شيء هو في ذاته والعرضي اما ان يمتنع انفكاكه عن الماهية وهو العرض اللازم
او لا يمتنع وهو العرض المفارق وكل واحد منهما اما ان يختص بحقيقة واحدة وهو
الخاصة كالضاحك بالقوة او بالفعل للانسان ويرسم بانها كلية تقال على ما تحت
حقيقة واحدة فقط قولا عرضيا واما ان يعم الحقائق فوق حقيقة واحدة
هو العرض العام كالمتنفس بالقوة او بالفعل للانسان وغيره من الحيوانات
كالمتنفس
ويرسم بانه كلي يقال على ما تحت حقائق مختلفة قولا عرضيا البحث في القول
الشارح وهو ينقسم الى قسمين احدهما حد وثانيهما رسم والحد قول دال على
ماهية الشيء وهو الذي يتركب من جنس الشيء وفصله القريبين
كالحيوان الناطق بالنسبة الى الانسان وهو الحد التام والحد الناقص هو
الذي يتركب من جنس الشيء البعيد وفصله القريب كالجسم الناطق بالنسبة الى
الى الانسان والرسم التام وهو الذي يتركب من جنس الشيء القريب و
وخاصته اللازمة كالحيوان الضاحك في تعريف الانسان والرسم الناقص

وهو الذي

الذي يتركب عن القضايا التي تختص حمليتها بحقيقة واحد كقولنا في
تعريف الانسان انه ماش على قدميه عريض الاظفار بادي البشرة مستقيم
القامة ضحاك بالطبع القضايا القضية قول يصح ان يقال لقائله انه
صادق فيه او كاذب فيه وهي اما حملية كقولنا زيد كاتب واما شرطية متصلة ك
كقولنا ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود واما شرطية منفصلة كقولنا
العدد اما ان يكون زوجا او فردا والجزء الاول من الحملية يسمى موضوعا
والثاني يسمى محمولا والجزء الاول من الشرطية يسمى مقدما والثاني يسمى
تاليا والقضية الحملية اما موجبة كقولنا زيد كاتب واما سالبة كقولنا زيد
ليس بكاتب وكل واحد منهما اما مخصوصة كما ذكرنا واما كلية مسورة كقولنا
كل انسان كاتب ولا شيء من الانسان بكاتب واما جزئية مسورة كقولنا
بعض الانسان ليس بكاتب واما ان لا يكون كذلك ويسمى مهملة كقولنا الانسان
ناطقا فالحمار ناهق والمنفصلة اما حقيقية كقولنا هذا العدد اما زوج
او فرد وهي مانعة الجمع والخلو معا واما مانعة الجمع فقط كقولنا

[الانسان كاتب والمتصلة اما لزومية كقولنا ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود واما اتفاقية كقولنا ان كان الانسان ناطقا فالحمار ناهق]

۴۵

الشی اما ان یکون شجراً او حجراً واما مانعة الخلو فقط کقولنا زید اما ان
یکون فی البحر واما ان لا یغرق واما الفاصلة کقولنا هذا الشی اما ان
یکون اسود او کاتباً وقد یکون المنفصلة ذات اجزاء کقولنا العدد
اما زائد او ناقص او مساو والتناقض هو اختلاف قضیتین بالایجاب
والسلب بحیث یقتضی لذاته ان یکون احدهما صادقة والاخری
کاذبة کقولنا زید کاتب وزید لیس بکاتب ولا یتحقق ذلک فی المخصوصتین
الا بعد اتفاقهما فی ثمانی وحدات فی الموضوع والمحمول والزمان
والمکان والاضافة والقوة والفعل والکل والجزء والشرط کقولنا
زید کاتب وزید لیس بکاتب ونقیض الکلیة الموجبة انما هو السالبة الجزئیة
کقولنا کل انسان حیوان وبعض الانسان لیس بحیوان ونقیض السالبة الکلیة
هی موجبة جزئیة کقولنا لا شی من الانسان بحیوان وبعض الانسان حیوان و
المحصورتان لا یتحقق التناقض بینهما الا بعد اختلافهما فی الکلیة والجزئیة لان
الکلیتین قد یکذبان کقولنا کل انسان کاتب ولا شی من الانسان بکاتب و

الجزئیتین

والجزئيتين قد يصدقان كقولنا بعض الانسان كاتب وبعض الانسان
ليس بكاتب العكس هو ان يصير الموضوع محمولا والمحمول موضوعا مع
بقاء السلب والايجاب بحاله والصدق والكذب بحاله فالموجبة الكلية مما لا
ينعكس كلية اذ يصدق قولنا كل الانسان حيوان ولا يصدق كل حيوان
انسان بل ينعكس جزئية لانا اذا قلنا كل انسان حيوان يصدق قولنا
بعض الحيوان انسان فانا نجد الموضوع شيئا موصوفا بالانسان والحيوان
فيكون بعض الانسان حيوان والموجبة الجزئية تنعكس جزئية بهذه الحجة ايضا
والسالبة الكلية تنعكس كلية وذلك بين بنفسه فانه اذا صدق لا شيء
من الانسان بحجر يصدق لا شيء من الحجر بانسان والسالبة الجزئية لا تنعكس
لزوما لانه يصدق بعض الحيوان ليس بانسان ولا يصدق عكسه و
هو قولنا بعض الانسان ليس بحيوان القياس قول مولف من
اقوال متى سلمت لزم عنها لذاتها قول اخر وهو اما اقتراني
كقولنا كل جسم مركب وكل مركب محدث فكل جسم محدث واما استثنائي

كقولنا ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود لكن النهار ليس بموجود
فالشمس ليست بطالعة او لكن الشمس طالعة فالنهار موجود والمكرر بين
مقدمتي القياس فصاعدا يسمى حدا اوسطا وموضوع المطلوب يسمى
اصغر ومحموله يسمى اكبر والمقدمة التي وهيئة التاليف من الصغرى
والكبرى يسمى شكلا والاشكال اربعة لان الحد الاوسط ان كان محمولا
في الصغرى وموضوعا في الكبرى فهو الشكل الاول وان كان بالعكس فهو
الرابع وان كان موضوعا فيهما فهو الثالث ومحمولا فيهما فهو الثاني
وهذه الاشكال الاربعة المذكورة في المنطق الثاني منها يرد الى الاول
بعكس الكبرى والثالث يرد الى الاول بعكس الصغرى والرابع يرد اليه
بعكس الترتيب او المقدمتين جميعا والكامل المنتج من الانتاج فهو
الشكل الاول والرابع مهمل لبعده عن الطبع جدا والذي له طبع مستقيم وعقل سليم
لا يحتاج الى رد الثاني الى الاول وانما ينتج الثاني عند اختلاف مقدمتيه
بالسلب والايجاب والشكل الاول هو الذي جعل معيار العلوم فنورده

وكان فيها الاصغر
يسمى صغرى

ههنا

ههنا المحصل وستعرفه وينتج منه المطلوب وضروبه المنتجة اربع

والضرب الاول كل جسم مولف وكل مولف محدث فكل جسم محدث

والثاني كل جسم مولف ولا شيء من المولف بقديم والثالث

بعض الجسم مولف وكل مولف حادث فبعض الجسم حادث والرابع

بعض الجسم مولف ولا شيء من المولف بقديم فبعض الجسم ليس بقديم

والقياس الاقتراني اما يتركب من الحمليتين كما مر واما من متصلتين

كقولنا ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود وان كان النهار موجودا

فالارض مضيئة واما من المنفصلتين كقولنا كل عدد اما زوج واما فرد وكل

زوج اما زوج الزوج او زوج الفرد ينتج العدد اما فرد او زوج الزوج او

زوج الفرد واما من حملية ومتصلة كقولنا كلما كان هذه الشيء انسانا فهو

حيوان وكل حيوان فهو جسم ينتج كلما كان هذه الشيء انسانا فهو جسم

واما من حملية ومنفصلة كقولنا كل عدد اما زوج او فرد وكل زوج فهو

منقسم بمتساويين او متصلة ومنفصلة كقولنا كلما كان هذا انسانا فهو حيوان

وكل حيوان فهو اما ابيض او اسود ينتج كلما كان هذا انسانا فهو اما
ابيض او اسود واما القياس الاستثنائي فالشرطية الموضوعة
فيه ان كانت متصلة فاستثناء عين المقدم ينتج عين التالي كقولنا
ان كان هذا انسانا فهو حيوان لكنه انسان فيكون حيوانا او استثناء
نقيض التالي ينتج نقيض المقدم كقولنا ان كان هذا انسانا فهو حيوان
لكنه ليس بحيوان ينتج انه ليس بانسان وان كانت منفصلة حقيقية
فاستثناء عين احد الجزئين ينتج نقيض الاخر واستثناء نقيض احدهما ينتج
عين الاخر البرهان وهو قياس مولف من مقدمات يقينية لانتاج
يقيني واليقينيات اقسام منها اوليات كقولنا الواحد نصف الاثنين
والكل اعظم من الجزء ومشاهدات كقولنا الشمس مشرقة والنار محرقة
ومجربات كقولنا سقمونيا مسهل للصفراء وحدسيات كقولنا نور القمر
مستفاد من الشمس متواترات كقولنا محمد الرسول ادعى النبوة
وظهرت المعجزة على يده وقضايا قياساتها معها كقولنا الاربع زوج
بسبب

6

سبب وسط حاضر فی الذہن وہو الالفام منا ومن الجدل وہو قیاس مولف من مقدمات مشہورة الخطابیة وہی قیاس مولف من مقدمات مقبولة من شخص معتقد فیه او مقدمات مظنونة الشعر وہو قیاس مرکب من مقدمات ینبسط منها النفس او ینقبض والمغالطة وہی قیاس مرکب من مقدمات کاذبة شبیهة بالحق او المشهورات قیاس مولف من مقدمات وہمیة کاذبة

والعمدة ہی البرہان

تم فلیکن ہذا اخر الرسالة تم

تم تم تم تم

تم تم تم

تم تم

الف لام بر دو قسم است اسمی و حرفی اسمی آنست که در آید اسم فاعل
و مفعول بمعنی الذی و حرفی بر چهار قسم است جنس استغراق عهد ذهنی
عهد خارجی الف لام جنس آنست که دلالت کند بر ماهیت از این حیثی که
آن ماهیت ماهیت است قطع نظر از فرد افراد چنانچه الرجل خیر من المرأة
ماهیت مرد ذکر من بنی ادم تجاوز عن حد الصغر الی الکبر بهتر است از ماهیت زن
که انثی من بنی ادم تجاوزة عن حد الصغر الف لام استغراق آنست که دلالت کند
بر ماهیت یافته میشود در ضمن جمیع افراد چنانچه ان الانسان لفی خسر بدرستی جمیع
فردان انسان در زیان کاری است الف لام عهد ذهنی آنست که دلالت کند
بر ماهیت که متحقق و موجود است در ضمن فرد غیر متعین ادخل السوق الف لام
عهد خارجی آنست که دلالت کند بر ماهیت که متحقق و موجود است در ضمن فرد
معین فعصی فرعون الرسول

وحقیقت

فعصی

رب یسر بسم الله الرحمن الرحیم وتمم بالخیر

اگر پرسند که باء بسم الله چرا دراز کشیده اند جواب از جهت آنکه دلالت کند بر همزه محذوف از برای آنکه در اصل باسم الله بوده است همزه را حذف کردند بسم الله شد اگر پرسند که بسم جار و مجرور است و جار مجرور متعلق بفعل می باشد یا بشبه فعل اینجا متعلق به چیست جواب بگو که متعلق بفعل محذوف است تقدیر کلام اینچنین میشود که بسم الله الرحمن الرحیم ابتدا اگر پرسند که اسم را بر الله چرا تقدیم کرده اند جواب بگو از برای آنکه ~~در~~ اصل بسم مضاف است والله مضاف الیه مضاف مقدم می باشد بر مضاف الیه اگر پرسند الله را بر الرحمن چرا تقدیم کرده اند جواب بگو از جهت آنکه الله اسم ذات است و رحمن اسم صفات و ذات مقدم می باشد بر اسم صفات چنانکه ذات مقدم می باشد بر صفات اگر پرسند که رحمن را بر رحیم چرا تقدیم کرده اند جواب بگو که

اگر مراد پس از تقدم تقدم ذاتی است بطور آنکه صفات را علی ذات گفته اند درست می آید و اگر مقدم زمانی است بر مذهب قایل صفات زاید است نمی آید و بهر تقدیر خالی از قصوری نیست که

الشی عادی

رحمن خاص اللفظ عام المعنی است و رحیم عام اللفظ و خاص المعنی است
خاص اللفظ و عام المعنی مقدم می باشد بر عام اللفظ و خاص المعنی
اگر پرسند که مصنف چرا در اول کتاب خود لفظ فارسی را ذکر
کرده و لفظ عربی را ذکر نکرده جواب بگو که اصحاب را در باب
تصنیف رسمی است که چون کتابی تصنیف کنند ابتدا بسخنی کنند که آن
سخن دلالت بر تصنیف آن کند که هرچه نسخ است عربی است و یا فارسی
یا نظم و یا نثر و این صنعت را اصحاب معانی و بیان براعت استهلال
گویند یا براعت مطلع خوانند چون این کتاب فارسی بود لاجرم در اول
وی لفظ فارسی را ذکر کرده اگر گویند که بدان خطابست و خطاب
اینجا بر غایب است جواب بگو که اینجا مخاطب متعلق ذهنی است
و این خطاب را خطاب زبون میگویند اگر پرسند که مصنف ابتدا
کرده است و بحمد لی و این روا نیست از برای آنکه ماموریم بدو حدیث
یکی آنکه قال الله تعالی کل امر ذی بال لم یبدأ به ببسم الله فهو ابتر و دوم
آنکه کل امر ذی بال لم یبدأ بالحمد لله فهو اقطع و اجذم پس بر مومن
واجب است که هر کاری که کند ابتدا کند به بسم الله و هم بالحمد لله

جواب بگو که مصنف ابتداء بالحمد لله نیز کرده هست از برای آنکه معنی حدیث تناسب هست بلسان واین ثنای بلسان در تسمیه حاصل است

اگر پرسند که اسعد فعلست و کاف مفعول و الله فاعل و حق فاعل آنست که مقدم باشد بر مفعول و اینجا تقدیم کرده هست مفعول بر فاعل جواب بگو که کاف منصوب متصل هست و اگر کاف را بر الله تقدیم کرده شود متصل متصل نماند اگر پرسند که کلمات جمع جیست جواب بگو که جمع کلمه هست اگر پرسند کلمه جیست جواب بگو که کلمه لفظی را میگویند که موضوع باشد از برای معنی مفرد

اگر پرسند که کلمات عرب منحصر شده بر سه قسم چرا زیاده و کم نشده هست جواب بر دو وجه هست یکی آنکه این حصر را حصر استقرائی میگویند تتبع کرده شد لغة عرب را زیاده ازین نیافتند و دیگر آنکه هر کلمه که هست به بینم که دلالت میکند بر معنی که در نفس وی هست یا نمیکند اگر دلالت نمیکند حرف است هر دلالت میکند بینم که مقترن هست یکی از سه زمانه یا نیست اگر مقترن نیست اسم و اگر مقترن هست فعل هست اگر پرسند که اسم را بر فعل چرا تقدیم کرده اند جواب بگو

که اسم مسند هست و هم مسند الیه هست و فعل مسند هست و مسند الیه نیست
پس اسم مقدم می شد بر فعل و فعل را چرا تقدیم کرده هست بر حرف
جواب که فعل مسند هست و مسند الیه نیست و حرف نه مسند است نه مسند الیه
پس فعل مقدم شد بر حرف اگر پرسند که اسم بر سه قسم است
ثلاثی و رباعی و خماسی چرا فعل بر سه قسم شد جواب بگو که
فعل ثقیل هست و خماسی هم ثقیل اگر فعل خماسی بودی ثقل بر
ثقل لازم می شد و این روا نیست اگر پرسند که یاری ثلاثی
چه یار هست جواب بگو که یار نسبت هست یعنی منسوب بثلاث هست
و همین حکم دارد یار رباعی و خماسی اگر پرسند که ثلاثی را بر رباعی
و رباعی را بر خماسی چرا تقدیم کرده اند جواب بگو که اول
سه چهار هست بعد از ان پنج اگر پرسند که فا و عین و لام را
چرا میزان کرده اند جواب بگو که مخرج سه هست حلقی و
شفتی و وسطی عربان خواستند که از هر مخرج حرفی بگیرند
از حروف شفه فا را گرفتند و از حروف وسط حلق عین را
گرفتند و از وسط لام را اختیار کرده اند اگر پرسند که

چرا از حروف شفه و وسط و حلق این سه حرف را اختیار کرد

و حروف دیگر را اختیار نکرده اند جواب بگو که معنی فعل در همه

افعال موجوده هست مثلا اگر کوئی ضرب معنی ضرب آنست که فعل

فعل آن ضرب اگر کوئی از قتل معنی وی آنست که فعل فعل آن

قتل بخلاف حروف دیگر یعنی اگر حروف دیگر را اختیار میکردند

معنی فعل در همه افعال موجود نمی شد پس اختیار کردند حروفی را

که معنی وی اعم و اشمل هست از حروف دیگر از برای وزن اولی

و الیق باشد از غیر این حروف اگر پرسند که فاء و عین و لام را

بمیزان چه نسبت هست جواب بگو که همچنانکه بمیزان چیزها را بر میسنجند

بفاء و عین و لام نیز صیغها بر میسنجند اگر پرسند که مصنف چرا اول

تقسیم کرد مضاعف را پیش از تعریف مناسب این بود که اول تعریف

میکرد بعد از ان تقسیم میکرد بگو ای اما آنکه تقسیم پیش از تعریف بشرط

بیان جائز هست دیگر آنکه مضاعف لفظیست مشترک در میان

دو معنی مختلف در حقیقت از برای آنکه تضعیف ثلاثی مغایر است

امر تضعیف رباعی را پس ممکن نشود تعریف کردن مضاعف را

بیش از تعریف

پیش از تقسیم اگر پرسند که صحیح را چرا صحیح نام کرده اند جواب بگو
که صحیح از برای آن میگویند که از صحت است و صحت تندرستی را میگویند
یعنی در وی حرف علت و تضعیف نیست اگر پرسند که مضاعف را
چرا مضاعف گفته اند جواب بگو که مضاعف از برای آن میگویند که
وی را از ضعف گرفته اند و ضعف دو چند ان را میگویند اگر پرسند
که مثال را مثال چرا میگویند جواب بگو که از برای انکه ماضی وی مثل صحیح است
در الحاق لواحق اگر پرسند که اجوف را اجوف چرا میگویند جواب بگو
که اجوف از برای آن میگویند که وی را آن اجوف گفته اند و اجوف
چیزی درون کاواک را میگویند یعنی چون در وسط وی حرف علت است
گویا کاواک است اگر پرسند که ناقص را ناقص چرا میگویند از برای
انکه ناقص در لغت دم بریده را گویند چون حرف علت در مقابله
لام است گویا دم بریده است اگر پرسند که لفیف را لفیف چرا میگویند
از برای انکه لفیف در لغت پیچیدن است و در اصطلاح کلمه را گویند
که دو حرف علت پیوسته باشند اگر پرسند که ملتوی را چرا میگویند
جواب بگو که ملتوی گرفته اند والتوی فراهم آمدن را میگویند یعنی حرف

علت در اول و آخر او فراهم آمده است جواب بگو انکه ملتوي در لغت

سر و پابرهنه را گویند و در اصطلاح چون حرف علت در مقابله

فا و لام واقع شده است گویا سر و پابرهنه است اگر پرسند که ماضي را

بر مضارع تقدیم کرده اند جواب بگو از دو وجه یکي انکه مضارع

از ماضي حاصل میشود از براي انکه مضارع از ماضي است که زیاده

شده است در اول وي یکي از حروف زواید اربعه که از حروف نایت

باشد جواب دوم انکه ماضي دلالت میکند بر زمان گذشته و مضارع

مشترک است میان حال و استقبال و زمان گذشته مقدم مي باشد بر حال

و استقبال اگر پرسند که ماضي را چرا مبني کردند جواب بگو از براي

انکه در ماضي موجب اعراب نیست یعني فاعلیه و مفعولیه و اضافه

اگر پرسند که فعل ماضي مبني بحرکت چرا شد مناسب این بود که بر سکون

میشد از براي انکه اصل در افعال بنا است و اصل در بنا سکون

جواب بگو از براي انکه ماضي مشابهتي داشت باسم در واقع

شدن وي صفة مر نکره را یعني همچنانکه اسم فاعل صفة نکره است

فعل ماضي نیز صفة نکره واقع مي شود نحو مررت برجل ضارب

11

ومونث بر جل ضرب ازین جهة ماضی را مبنی بحرکت کرده اند اگر پرسند که
ماضی مبنی بحرکت فتح چرا شد ساکن را هرجا که حرکت میدهند حرکت کسره
می دهند جواب بگو از برای آنکه فتحه اخف حرکات هست اگر پرسند که غائب را
بر مخاطب چرا تقدیم کرده اند جواب بگو از برای آنکه سابق همچو عدمیست
سابق هست بر وجود اگر پرسند امثله مذکر را چرا بر امثله مؤنث تقدیم
کرده اند جواب بگو از برای آنکه اول آدم هست بعد از آن حوا اگر پرسند که چرا
زیاده کرده شده هست الف را در ضربا و واو را در ضربوا جواب بگو
از برای آنکه دلالت کند بر هما و هموا اگر پرسند که الف را چرا می نویسند
بعد از واو جمع آنکه تا فرق شود میان واو جمع و واو عطف اگر پرسند که چرا
ضم داده شد با را در ضربوا جواب بگو از برای آنکه واو تقاضا ضم ما قبل
میکند و الف تقاضاء فتحه ما قبل میکند اگر تو او پرسند چرا تاء تانیث ساکن را
علامت مونث ساخته اند مانند ضربت جواب بگو از جهة مناسبت از برای
آنکه تا از مخرج ثانی هست و مؤنث نیز در تخلیق ثانیست همچنانکه گذشت
اگر تو او پرسند که تاء که در ضربتا هست تاء تانیث ساکنه هست مناسب این بود
ساکن شد چرا حرکت داده شده جواب بگو از برای آنکه بعد از تاء الف واقع شد

تعو

و الف تقاضای فتحه ما قبل میکند پس اعتباری نیست این حرکت را
اگر پرسند چرا زیاده کرده شد نون را در ضربن جواب بگو از جهت آنکه
دلالت کند بر جمع مؤنث اگر پرسند چرا ساکن کرده شد با را در ضربن جواب بگو
از برای آنکه تا جمع نشود چهار حرکت در آن جائی که همچون کلمه واحده است
اگر پرسند که چرا زیاده کرده شد میم را در ضربتما جواب بگو از برای آنکه
التباس نیارد با الف اثنا اگر پرسند چرا تخصیص کرده شد میم را بزیاده
در ضربتما از برای آنکه در تحت او انتما مضمر است اگر پرسند که چرا ضم
کرده شد تا را در ضربتما و ضربتم و ضربتن و ضربت جواب بگو از برای
آنکه ضمیر فاعل است و فاعل مرفوع می باشد اگر پرسند که چرا فتحه کرده شود تا را
در ضربتَ جواب بگو از برای آنکه اگر ضمه کرده شود التباس بمتکلم
واحد می آرد اگر کسره کرده شود التباس بمخاطبه می آید اگر پرسند
تاء مفتوحه مختص بمخاطب شد و تاء مکسوره مخصوص بمخاطبه چرا عکس
نشد جواب بگو از برای آنکه مذکر اصل است بنسبت بمؤنث و فتحه
اصل است نسبت بکسره از برای آنکه فتحه خفیف است و کسره ثقیل
پس اصل را با اصل دادند و فرع را بفرع اگر پرسند که چرا زیاده کرده شد میم

تا را

۱۲

تا را در متکلم واحد مناسب این بود که در وي از حروف انا زیاده سازند

از براي آنکه در تحت وي انا مضمر است جواب الا یمکن زیادة

حروف انا فی آخره لان الالف ملتبس تثنیة الغایب نحو ضربا

و نون بجمع نحو ضربن اگر پرسند که چرا زیاده نکرده شد نون را

در ضربن جواب بگو از جهة آنکه در تحت او هن مضمر هست اگر پرسند

که بعد از نون الف چرا زیاده کرده شد جواب بگو که تا فرق شود میان

متکلم مع الغیر و میان جمع مونث غائبات اگر پرسند که فعل را چرا مجهول

می سازند جواب بگو از جهت کسرة فاعل نحو خلق الانسان یا از خفت

حقارت فاعل نحو اشتم الاسیر اگر پرسند که مستقبل را ... مضارع میگویند

جواب بگو از جهة آنکه در وي معنی استقبال موجود هست اگر پرسند

که مضارع را مضارع چرا میگویند جواب بگو که وي را از مضارعت

گرفته اند و مشابهت را میگوئید و مضارع مشابهت باسم فاعل

دارد در حرکات و سکنات و در عدد حروف نحو زید یضرب

و زید ضارب اگر پرسند که چرا زیاده کرده شد حروف اتین

در ماضي جواب بگو از براي آنکه تا ماضي مستقبل گردد اگر پرسند که

چوا در اول زیاده کرده شد و در آخر جواب بگو از برای آنکه تا ماضی

مستقبل کرده و اگر در آخر ماضی زیاده میکردند مضارع التباس

بماضی آرد اگر پرسند که چرا مخصوص حروف را زیاده ساخته اند

از برای استقبال نه حرف های دیگر را جواب بگو که صرفیان محتاج

بودند بزیاده ساختن حروف تا فرق شود میان ماضی و مضارع

پس یافتند حروف که اولی است بزیاده ساختن حروف مدّه

ولین و از برای آنکه حروف مد و لین کثرة الاستعمال است

اگر پرسند که الف را بمتکلم واحد چرا داده اند جواب بگو که از جهة

آنکه مناسب است از برای آنکه الف مبدا مخارج است و متکلم

مبدا کلام بعد از آن الف را همزه کردند از برای آنکه ابتدا بساکن

متعذر است اگر پرسند که واو را بمخاطب چرا دادند از جهت مناسب

از برای آنکه واو از انتهای مخرج است و مخاطب منتهی کلام بعد از آن

واو را تا کردند تا نیاید اجتماع ثلث واوات در مانند ووجل

یا را بغایب چرا دادند جواب بگو از جهة مناسبت از برای آنکه

یا از دست مخارج است و دیگر غایب در میان متکلم و مخاطب می باشد

مشابهت

اگر پرسند که نون را بمتکلم مع الغیر چرا دادند جواب بگو نون

دارد بحروف مد و لین از جهت مد و لین اگر پرسند که حروف

آتین را بمضارع چرا دادند از برای آنکه فتحه اخف حرکات است

فتحه در

اگر پرسند که مصنف چرا تقدیم کرد امر حاضر را بر غایب و متکلم جواب بگو

از جهت کثرت استعمال اگر پرسند که وقتی که امر از فعل صحیح الآخر

میگیرند چرا آخر فعل را ساکن میسازند جواب بگو از برای

آنکه اصل در افعال بنا است و اصل در بنا سکون اگر پرسند که هر گاه امر از

معتل الآخر میگیرند چرا حرف علت را می اندازند جواب بگو از برای آنکه

حرف علت در آخر معتل قایم مقام حرکت است هر گاه [illegible] صحیح الآخر

مستقبل

باشد حرکت وی در امر کرده ساقط میشود اگر پرسند که

مدغم در وقتی که از باب فعل یفعل بضم عین بود در وی چند

وجه روا است مناسبت و فتح اخف حرکات است و کسره از جهت آنکه

ساکن را [illegible] که حرکت میدهند حرکت کسره میدهند و تسکین

چرا روا است از برای آنکه اصل در افعال بنا است و اصل بنا

سکون اگر پرسند که هر گاهی که از ضرب امر میگیرند همزه را

مکسور در اول وی می آرند واز تنفر که امر میکیرند همزه مضمومه
می آرند از جهته مناسبت عین واز تکرم امر میکیرند همزه مفتوحه
ساقط می آرند واز تمنع که امر میکیرند چرا امر مفتوحه نمی آرند
از جهته مناسبت عین جواب بکو از برای انکه اکر همزه مفتوحه
آرند التباس بواحد متکلم مضارع می آرد همچو امنع اکر پرسند
که امر ایچ التباس بمتکلم واحد نمی آرد از برای انکه آخر امر
ساکن هست واکر مضارع متحرک نه پس التباس ممنوع است جواب
بکو اعجام اعتباری نیست بسیار ترک واقع میشود پس التباس
لازم آید اکر پرسند که از تکرم که امر میکیرند چرا همزه مفتوحه ساقط
عین کلمه می آرند وکسره را نمی آرند از جهته متابعت جواب بکو از برای
انکه اکر همزه مکسوره آرند امر ثلاثی مزید التباس می آید
با امر ثلاثی مجرد اکر پرسند که در یفعل وقتی که ما یلی حرف مضارع
ساکن باشد جهته همزه آورند جهت جواب بکو ما ابتداء بساکن
نشود اما وقتی که ما یلی حرف مضارعت باشد همزه در آوردن
حاجت نیست از برای انکه ابتدا بساکن نمی شود اکر همزه را

متحرک

بیار

14

بیان ماند امر ثلاثی مزید با امر ثلاثی مجرد التناسب مسمی آورده همین

اختصار کرده شد والله اعلم بالصواب

تمت تمام النسخة المیمونة مسمی استفاض المبتدی بواسطه برخوردار

عمر دراز طال الله عمره و بقاءه میان محمد علی قتال در روز آدینه

بتاریخ دهم شهر رمضان المبارک سنه ۱۲ ۹ در شاه جهان آباد

اتمام نموده شد بدست خط فقیر الحقیر

غرف قریشی ساکن موضع پندی [redacted] در پرگنه گجرات

بصوبه دار الخلافت لاهور اورنگ شاهی سنه ۱۱

والله اعلم بالصواب

558 MS.

بسم الله الرحمن الرحیم

آنَّ
صیغه جمع مونث غائب
معلوم فعل ماضی
از باب آن یائن

آنَّ
صیغه واحد مذکر
معلوم معلوم امر حاضر
با نون التقیله از باب واوی

آنَّ
صیغه جمع مونث
غائب معلوم امر حاضر
از باب آن یائن

آنَّ
صیغه واحد مذکر
معلوم امر حاضر
از باب آن یائن

بو دخی ترکیب نحودکلان التیشدر
یا وصفی ترکیب کالعرب نحوی

یا وصفی ترکیبدر تعدادی و امتزاجی بعلبک
احد عشر رجلا
اسنادی و دان تعداد و صوتی سیبویه
زید قائم
اضافی و دان تضمنی بارک الله
غلام زید

حرره

علی محمد

